

Др Рената Тренеска-Дескоска,*
Редовни професор Правног факултета „Јустинијан Први,
Универзитет „Св. Кирил и Методиј,, – Скопље, Македонија

НАУЧНИ ЧЛАНАК

UDK: 342.731(497.7)

Рад примљен: 01.09.2014.

Рад прихваћен: 01.12.2014.

СЛОБОДА ВЕРОИСПОВЕСТИ КАО ДЕО „ИДЕОЛОГИЈЕ,, ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Апстракт: Овај рад анализира значај и садржај слободе вероисповести у складу са стандардима Европске уније. Акцент је стављен на члан 9. Европске конвенције о људским правима и његово тумачења од стране Европског суда за људска права. Анализирани су најважнији случајеви у којима је успостављено кршење члана 9. Европске конвенције. Значај питања слободе вероисповести за ЕУ се може видети и у усвојеним смерницама ЕУ о промовисању и заштити слободе вероисповести или веровања.

Такође, у овом раду анализира се уставни и правни оквир слободе вероисповести у Македонији, као и тумачење слободе вероисповести од стране Уставног суда Републике Македоније. Македонија је била тужена пред Европским судом за људска права у вези са чланом 9, па стога судска пракса Македоније пред Европским судом за људска права такође представља предмет анализе.

Кључне речи: слобода вероисповести, религија, Европски суд за људска права, Европска конвенција о људским правима, Европска унија, Повеља о људским правима, Уставни суд Републике Македоније.

1. Увод

Већ је написано да Европа није географски ентитет, него „замишљен простор,, створен из наших менталних мапа. То значи да је Европа ентитет са флуидним границама које „су ствар идеологије и политике, а не картографије,, (Wallace, 1990: 5). Када је Европска унија покренула заједничку спољну и безбедносну политику, она је ставила људска права у срце ове идеологије и политике. Индивидуална права, владавина права

* renatadeskoska@gmail.com

и уставна демократија, услов су за улазак у ЕУ за све земље кандидате за чланство. Европска унија је укључена у дијалог о људским правима у бројним земљама. Ови дијалози су сами по себи инструменти спољне политике Уније. Слобода вероисповести је једно од људских права која су од посебног интереса за Унију. У јуну 2013. године Савет за спољне послове Европске уније усвојио је смернице за промоцију и заштиту слободе вероисповести и уверења, што указује на значај који Унија даје овом праву и на озбиљност проблема његове заштите. Део спољне политике ЕУ је и промоција религиозне толеранције, поштовање различитости и узајамно разумевање како би се обезбедило потпуно уживање свих људских права.

Поштовање слободе вероисповести је посебно важно за земље кандидате за чланство у ЕУ, које треба да испуне копенхашке критеријуме да би могле да напредују у процесима евроинтеграције. Због тога ове земље треба да у свој правни систем уведу европске стандарде за заштиту слободе вероисповести и ефикасне механизме за имплементацију ове слободе.

2. Концепт слободе вероисповести

Религија, као систем веровања који се односи на важна егзистенцијална питања која генеришу велики емоционални набој, била је разлог и инспирација најимпресивнијих етичких и културних достигнућа, али у исто време и најжешћих сукоба, ратова и неправди од древних времена до данас. Многа права, укључујући слободу вероисповести, била су повређена и кршена у име религије и веровања. Борба за верске слободе има дугу историју. Под маском религије били су прогањани јеретици и неверници, десила се инквизиција, а под њеном маском изрођени су фундаменталистички и екстремистички покрети. И у ближој прошлости, ратови који су се десили у бившој Југославији имали су не само етничке, већ и верске карактеристике.

Стога нису случајни захтеви за толеранцију у савременом свету који траже првенствено верску толеранцију, јер различита верска уверења и даље изазивају раздор и нетрпељивост, прогон и дискриминацију. Имајући у виду различите обрасце односа државе, религије и верског плурализма, од великог значаја је да се успоставе стандарди за поштовање слободе вероисповести који би били широко прихваћени. Зато су напори међународне заједнице усмерени не према стварању образаца за однос државе и религије, већ према успостављању гаранција у циљу заштите слободе вероисповести.

Слобода вероисповести подразумева слободу људи „на„ и слободу „од„ одређене религије или слободу да имају или да немају религију, да

упражњавају или да не практикују одређену веру (Харис, О'Бојл и Варбрик, 2009: 430).

Међутим, ниједан међународни документ не садржи дефиницију религије и која веровања спадају под овај термин. Питање да ли су одређена уверења верска убеђења или не, остављено је међународним органима или домаћим судовима приликом одлучивања о слободи вероисповести.

Европски суд за људска права сматра да религиозна веровања имају моралну, етичку, натприродну или симболичку улогу у животима људи. Да би одређена веровања уживала заштиту Европског суда потребно је да имају „одређени ниво убедљивости, озбиљности, кохерентности и значења.”¹

Члан 9. Европске конвенције регулише слободу вероисповести заједно са слободом мисли и савести. Према члану 9. Европске конвенције свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести. Ово право укључује слободу промене вероисповести и уверења и слободу исповедања вере или убеђења, насамо или заједно са другима, јавно или приватно, кроз наставу, проповед, верске обреде и ритуале. Слобода испољавања вере или уверења може бити подвргнута само оним ограничењима која су прописана законом и неопходна у демократском друштву у интересу јавне безбедности, јавног реда, здравља и морала, или заштите права и слобода других.

Европски суд за људска права је нагласио да, иако је слобода вероисповести првенствено ствар личне савести, то такође значи слободу појединца да исповеда своју веру. Исповедање вере може се вршити у заједници са другима, али је то исто тако могуће и насамо и приватно. Слобода вероисповести обухвата и право да се убеде други људи да промене своју веру и убеђења.

Једна од најважнијих одлука Европског суда за људска права узети са чланом 9. Европске конвенције је у случају *Kokkinakis v. Greece*.² Минос Кокинакис је Јеховин сведок који је од грчких судова био осуђен неколико пута за прозелитизам (инсистирање на стицању што више нових следбеника било које вере), који је забрањен локалним законима. На пример, у једном случају Кокинакис је осуђен јер је у кући својих комшија читао одломке из Библије и тумачио према учењу Јеховиних сведока. Европски суд је пресудио да право на религијско уверење укључује право да се убеде други да промене своју веру или уверење, иначе ће члан 9. остати „мртво слово на папиру”.

1 *Campbell and Cosans v. United Kingdom*, Judgment of 25 February 1982, Series A, No. 48; (1982) 4 EHRR 293, para. 36.

2 *Kokkinakis v. Greece*, No. 14307/88, Judgment from 25/05/1993

3. Право вероисповести и радних обавеза

Практиковање вере може понекад доћи у сукоб са остваривањем обавеза запослених. Неколико таквих случајева дошло је пред Европски суд за људска права.

У неким случајевима, када су неки појединци тражили од стране послодаваца да им омогуће слободно време за обављање одређених верских обреда, суд је сматрао да није било кршења слободе вероисповести, јер су људи „слободни да дају отказ.„ На пример, у једном случају, запослена у туристичкој агенцији – хришћанка, тражила је да не ради недељом.³ У другом случају, муслиман наставник тражио је продужену паузу за ручак у петак да би могао да иде да се моли у џамији.⁴ У оба случаја, суд или комисија сматрали су да су подносиоци представке били слободни да оду или да дају отказ уколико је њихов посао у сукоб са њиховим верским уверењима или дужностима.

Постојање верских празника који су нерадни дани само за чланове одређене религије довело је до занимљивог случаја пред Европским судом за људска права против Републике Македоније. У случају Костески против Македоније, Васко Костески као подносилац представке се жалио да га је његов послодавац казнио јер није дошао на посао на муслимански празник. Суд је закључио да подносилац представке није доказао да је заиста муслиман.⁵

Костески је пре подношења апликације водио поступак пред Уставним судом Републике Македоније, који је приметио да је он тражио остваривање права у вези са слободом вероисповести, али није доставио и одбио је да поднесе доказе о својим верским уверењима. Иницијално питање је да ли је довољно при остваривању права на плаћено одсуство за време верског празника да грађанин само субјективно изрази религиозно уверење. Суд је сматрао „да не постоје објективни критеријуми за утврђивање да ли грађанин припада хришћанској и исламској вери,„ и да „се нужно морају утврдити објективне чињенице везане за остваривање било ког права и да се требају поднети докази о њима у ситуацији кад се тражи неко право.„

Уставни суд Републике Македоније је утврдио да садржај верских уверења Костеског (или чак форма) објективно не одговарају онима из исламске вере (па и њене форме), из различитих разлога (нпр. неразумевање основних, најважнијих принципа те религије кроз које се изражава

3 Stedman v UK, No. 29107/95 hudoc (1997); 23 EHRR CD.

4 Ahmad v UK, No 8160/78; 22 DR 27 (1981); 4 EHRR.

5 Koteski v Macedonia, Hudoc (2006); 45 EHRR 712.

суштина веровања ... непознавање пута „уласка у редове муслиманске вере„ и сл.).⁶

У поступку пред Европским судом за људска права, између осталог, Костески се жалио да је једина особа од које се тражило да докаже своју припадност одређеној религији. Суд је констатовао да свака разлика у третману може да се заснива на објективном и разумном оправдању. У том случају захтев за доказивање верске припадности био је оправдан и пропорционалан, јер је подносилац тражио право које припада члановима одређене вере, а постојале су околности које су рађале сумњу о његовој припадности исламу.

У случају *Kalaç v. Turkey*,⁷ турски војни судија је прерано пензионисан због тога што је прихватио „незаконите ставове интеграциониста,, пружао правну помоћ организацији интеграциониста, похађао обуку њених чланова, добио наређење од челника те организације и прекршио војну дисциплину. Суд у Стразбуру је сматрао да држава може да доноси дисциплинске прописе за своје оружане снаге и у овом случају је сматрао да нема кршења члана 9. јер пензионисање није резултат начина на који је подносилац вршио своје верске дужности, већ због његовог понашања према служби, које према турским властима представља кршење војничке дисциплине и принципа секуларизма.

Пред Европским судом правде у Луксембургу појавио се случај о слободи вероисповести у контексту подношења захтева за посао. У случају *Prais v Council*⁸ Суд је сматрао да постоји кршење слободе религије Јеврејке која се пријавила за посао, јер је било потребно да полаже за посао у суботу. Суд је констатовао да је она, због својих верских дужности, искључена из аплицирања за посао који ће бити обављан у току радне недеље (од понедељка до петка).

Питање слободе вероисповести и радних обавеза постављено је и код ношења верских симбола на послу.

4. Ношење верских симбола

У савременом упоредном праву уређује се ношење верских симбола на јавним местима и ношења верских симбола у јавним институцијама. У почетку у појединим земљама које инсистирају на строгом секуларизму биле су постављене забране ношења верских симбола у јавним установама,

⁶ У. Број: 220/1999-0-0, од 12.07.2000.

⁷ *Kalaç v. Turkey*, Reports 1997 -IV.

⁸ (1976) ECR 1589, E.C.J.

али касније је забрана почела да се проширује на сва јавна места, али не и за све верске симболе (обично се забрана односи на поједину муслиманску женску одећу – бурку или никаб, који покривају лице тако да се не може препознати особа о којој се ради).

Страх од исламског тероризма након 11. септембра 2001. у САД, 11. марта 2004. у Мадриду, 7. јула, 2005. у Лондону, као и од великог броја муслиманских имиграната у земљама Западне Европе, доприносе изградњи негативног односа према никабу и бурки. Суочен са овим трендом, Савет Европе је у 2010. години донео правно необавезујућу Препоруку бр. 1927 „Ислам, исламизам и исламофобија у Европи“, која препоручује државама чланицама да не доносе општу забрану муслиманског потпуног вела или друге верске одеће, јер ће нарушити слободу вероисповести гарантовану чланом 9. Европске конвенције у случају када их жене користе по слободном избору.

Забрана ношења пуног вела на јавним местима оправдава се јавном безбедношћу и „минималним социјалним животом“, као део јавног поретка (објашњење је да потпуно покривање лица искључује жене из друштвеног живота). Политичари су при образложењу закона којим је уведена забрана потпуног вела нагласили да „ношење вела ставља жене у инфериорни положај, што је неспојиво са принципом једнакости,“ (образложење Владе Француске) и са „достојанством жена,“ (објашњење председника Француске Николе Саркозија) (Hill, 2013: 425).

Француска и Белгија су забраниле ношење пуног вела на јавним местима (улицама, парковима, објектима, итд., односно свим јавним просторима и местима где се пружају јавне услуге). У Белгији је 2011. године ступила на снагу забрана ношења пуног вела на јавним местима. Уставни суд Белгије је подржао уставност забране.

У Француској од 2004. године постоји забрана ношења видљивих верских симбола (турбани, крстови, исламске мараме) у школама и на универзитетима. У 2010. години усвојена је забрана ношења одеће која покрива лице на јавним местима. Изузетак је дозвољен због медицинских или професионалних разлога или ако је то неопходно у оквиру спортских активности, фестивала и традиционалних уметничких форми (али ови изузеци не укључују пуну муслиманску мараму) (Corral, 2013: 283).

У Немачкој не постоји општа забрана ношења верских симбола, али у неким државама постоји забрана ношења исламских марама у школама. Што се тиче пуног исламског вела, он је забрањен за време јавних скупова, јер спречава идентификацију, као и приликом вожње јер то ограничава видно поље возача и његову способност за маневрисање.

Питање о ношењу верских симбола у јавним установама у више наврата је разматрано пред Европским судом за људска права.

У случају *Dahlab v Switzerland*⁹ Суд је закључио да није било кршења члана 9. са забраном ношења муслиманске мараме која је наметнута учитељицама основних школа. Забрана је оправдана због потенцијалног мешања и утицаја на верска осећања ученика и кршења верске неутралности у школама. Препознајући мараму као „јак верски симбол“, Суд је истакао да је наметање верских правила тешко помирљиво са родном равноправношћу, једнакошћу и недискриминацијом (Hill, 2013: 435).

Случај *Leyla Sahin v. Turkey*¹⁰ покренут је од стране једне студенткиње којој је забрањено да на факултету носи традиционалну исламску мараму. Она је упркос забрани носила мараму и због тога је била дисциплински кажњена, чак и суспендована један семестар студија. Европски суд је сматрао да је у овом случају постојало задирање у право апликантице, али је то задирање оправдано својом сврхом – заштита јавног реда и права и слобода других. Поред тога предузете мере су биле пропорционалне циљу, јер је Суд утврдио да нема повреде члана 9. Европске конвенције. Суд наводи одлуку турског Уставног суда у којем је он нагласио секуларну природу државе, као гаранта демократских вредности и тачке у којој се сусрећу слобода и једнакост. Европски суд за људска права је приметио да је секуларни принцип најважнији разлог који је довео до увођења забране верских симбола на универзитетима. У овој одлуци Суд је фокусиран на однос између исламске мараме и женских права, који полази од става да исламска марама намеће за жене норму која је „тешко помирљива са принципом родне равноправности и недискриминације,. Ова судска одлука је у академским круговима изазвала дебату и била је критикована због наметања „секуларног фундаментализма“, због негативног утицаја на права муслиманских жена у образовању, због промовисања ислама као претње демократији итд. (Харис, О’Бојл и Варбрик, 2009: 439).

У неколико других случајева, Суд налази да нема повреде слободе вероисповести студената који су протерани из државних школа, јер они нису хтели да уклоне мараме за време часова физичког васпитања.¹¹

Ношење верских симбола може бити ограничено из безбедносних или других разлога. На пример, у Енглеској је уведено обавезно ношење кациге

9 *Dahlab v Switzerland*, No. 42393/98, 29.06.2004.

10 *Layla Sahin v. Turkey*, ECHR 2005 – XI.

11 *Kervanci v France* No. 31645/04, Judgment of 4th December 2008 и *Dogry v France* App. No. 27058/05, Judgment of 4 December 2008.

и забрана ношења турбана Сика приликом вожње моторцикла,¹² или постоји обавеза да се појединци идентификују гологлави када користе одређене административне услуге, приликом безбедносне контроле на аеродромима и тако даље.¹³

Што се тиче питања ношења верских симбола, интересантан је и случај *Ahmet Arslan v Turkey*,¹⁴ у коме је Суд утврдио да закон о забрани ношења верске одеће на јавним местима без јасног и довољног оправдања за то представља мешање у слободу вероисповести. Случај се односи на 127 апликанта који су се 1996. године срели у Анкари због верске свечаности. Ходали су улицама одевени у верску одећу која се састојала од турбана, врећастих панталона, тунике и штапе. Због тога су осуђени, а њима су наметнуте кривичне санкције за ношење верске одеће на јавним местима (улицама и трговима), супротно закону. Суд је закључио да нема доказа да су подносиоци представке представљали претњу за јавни ред или да су били укључени у прозелтизам и вршили притисак на пролазнике током њиховог скупа. Суд је сматрао да је ограничено њихово право да слободно изражавају своја верска уверења без довољног разлога за то.

Поред ношења верских симбола, значајан проблем у погледу слободе вероисповести је и питање приказивања верских симбола у јавним институцијама.

5. Истицање верских симбола у јавним установама

Када је у питању истицање верских симбола у јавним установама, то се обично односи на истицање крстова у јавним школама.

Дебате око истицања крстова у школама су вођене у Немачкој. Савезни уставни суд Немачке је сматрао да се постављањем крстова у учионице крши негативна слобода вероисповести ученика, због тога што слободу вероисповести дефинише као право да се појединац клони верских активности или да не изражава било коју религију, укључујући и слободу да остане далеко од симбола одређене религије.¹⁵ Свакако у плуралистичком друштву немогуће је у потпуности се клонити од догађаја других религија, али учионица је место где појединац изложен верским симболима не може да побегне од њих. С обзиром на чињеницу да је основно образовање обавезно, Савезни уставни суд је истакао да су ученици принуђени да

12 X v UK (1978) 14 DR 234.

13 Phull v France, App. No. 35753/03, Judgment of 11 January 2005.

14 App. No. 41135/98, Judgment of 23 February 2010.

15 BVegGE 93, 1

уче „испод крста„. Суд је приметио да је истицање крстова у супротности са неутралношћу државе у односу на религију и филозофију живота. Са таквим аргументима Савезни уставни суд Немачке наредио је уклањање распећа из јавних школа у Баварској.¹⁶

Слична одлука донета је у Шпанији, где је Виши суд Кастиље, на захтев родитеља, наредио да се уклоне распећа са зидова јавне школе (Corral, 2013: 292).

Према пракси Европског суда за људска права, велика контроверза је била одлука у предмету *Lutsi v Italy*¹⁷ у којој је Суд прво констатовао да је истицање крстова у школама у супротности са Европском конвенцијом, док је Велико веће Суда укинуло ту одлуку и изразило супротан став, подржавајући италијанске судове и истичући да крстови имају првенствено културни смисао и значај, који доминира над њиховим верским значајем. Велико веће Европског суда у овом предмету констатује да присуство крста на школским зидовима, као „суштински пасивног симбола„, не доводи до индоктринације студента. Увођење термина „пасиван симбол„ покренуло је више дебата и дилема. „За симбол увек можете да кажете да је пасиван. Они нас подсећају на одређену религију, бренд или на нацију. Али они никада не говоре активно. Након одлуке Великог већа, може се поставити питање да ли постоји нешто као „активни симбол„, и ако постоји, какве последице би то могло имати на одлуке у сличном случају, или да ли је термин „пасиван симбол„ чиста „таутологија„ (Lock, 2012: 354).

Ако ово објашњење упоредимо са образложењем датим у другим случајевима када муслиманску мараму Суд сматра „јаким спољним симболом„,¹⁸ поставља се питање зашто је марама јачи верски симбол од крста, посебно што мараме носе појединци који су носиоци људских права, а истицање крстова на зидовима чини држава, која није носилац људских права (Lock, 2012: 354).

6. Веронаука и молитва у школама

Питање верске наставе у јавним школама је такође извор контроверзи, посебно јер постоји потреба да се деца заштите од индоктринације и да се обезбеди право родитеља да одлучују о моралном и верском васпитању своје деце, као и о квалитету општег образовања, што може да укључи

16 Пресуда од 16. мај 1995, BVegGE 93, 1.

17 App. No. 30814/06, Grand Chamber Judgement of 18 March 2011.

18 Dahlab v Switzerland, No. 42393/98, 29.06.2004.

информације о питањима која су морално или религиозно контроверзна (Merrills, 2001: 90).

Према становишту Европског суда, држава није спречена да у образовном систему представља верску или филозофску материју, али мора да обезбеди да контекст у коме је презентирана буде „објективан, критичан и плуралан,.. Ово ће спречити индоктринацију, без да се крше права деце и родитеља и без стварања проблема за образовне власти (Merrills, 2001: 92).

Што се тиче верске наставе, то треба да буде ствар добровољног избора ученика и родитеља. Не би требало да буде наметнута. Ако се уведе веронаука у школе, за оне који желе да присуствују мора се обезбедити или настава из њихове вере или да буду ослобођени похађања наставе религије. Увођење наставе која се бави историјом свих религија или верском етиком сматра се да не угрожава слободу вероисповести.

Што се тиче молитве у школама, немачки Савезни суд сматра да свакодневна молитва пре почетка часова не представља кршење негативне слободе вероисповести (слобода да се немају или да се не изражавају своја верска уверења), јер су ученици били у могућности да избегну молитву било напуштањем просторије, било путем неучествовања у молитви.¹⁹

7. Верско удруживање, признање и аутономија верских заједница

Верска припадност доводи до формирања верских заједница чије постојање доводи у питање њихово признање, као и њихово унутрашње уређење.

Један од најпознатијих случајева у овој области је случај Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova²⁰, који се односи на одбијање да се призна црква. Поступак је подигла Metropolitan Church of Bessarabia и 12 појединаца, чланова те црквене заједнице, који су 1992. године основали православну цркву, канонски повезану са Патријаршијом у Букурешту и затражили регистрацију исте. Током 1993. године Влада је регистровала Молдавску епархију, канонски повезану са Московском патријаршијом, и одбацила захтев за регистрацију Бесарабијске епархије, наводећи да њени следбеници могу испољавати своја верска уверења унутар Молдавске епархије.

У овом случају Суд је констатовао: „... јер црква није призната – подносиоцу захтева, она није могла да почне радити. Посебно њени свештеници нису могли да обављају богослужбу, њени чланови нису могли да се окупљају

19 BVerfGE 52, 223, 248

20 Judgment of 13 December 2001, Application No. 45701/99, ECHR 2001-XII.

због верских обреда, а с обзиром да немају правни субјективитет, она нема право на судску заштиту своје имовине.„ Што се тиче толеранције, коју је наводно Влада показала према Цркви – подносиоцу, Суд је сматрао да таква толеранција није замена за признање, јер само са признањем могу да им се доделе права која су у питању, због чега је Суд утврдио да је повређен члан 9. Европске конвенције.

Суд је такође сматрао да озбиљно и необразложено одлагање признања верских организација представља кршење члана 9. Европске Конвенције.²¹

У случају *Mirolubovs and others v. Latvia*²², Суд је констатовао да је аутономија верских заједница суштинска компонента плурализма у демократском друштву, где истовремено постоји неколико религија или деноминација исте религије. Земље треба да буду неутралне у односу на верске заједнице. Не треба да користе изразе са којима се повређује неутралност. Тако, у једном случају, Суд је нашао да је употреба израза „психосекте„ или „псеудорелигије„ представљала кршење члана 9. Конвенције.²³

Овлашћење државе да одређује места за богослужбу не треба да се врши произвољно или да се користи против мањинских група. На пример, Суд је сматрао да је чекање од једне деценије групе Јеховиних сведока да им се дозволи да користе одређену просторију у једној згради за верске обреде у супротности са чланом 9. Европске конвенције.²⁴ Притом, закон је предвиђао учешће грчке православне цркве у давању сагласности на утврђење верских објеката, што је коришћено за ограничавање права мањинских верских група.

Због несметаног остваривања слободе вероисповести, држава не треба да се меша у унутрашњу организацију верских заједница. Такође, верске организације треба да имају аутономију у избору својих лидера.

Ипак, у земљама са званичном религијом, држава може успоставити критеријуме за запошљавање у државној цркви или за одређену позицију,²⁵ или чак да се меша у организацију и у религиозне захтеве државне религије (Merrills, 2001: 86). У лаичким државама (без званичне религије) то није дозвољено. У случају *Hasan and Chaush v. Bulgaria*²⁶, Европски суд указује

21 *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria*, pp. 40825/98, HUDOC (2008).

22 *Mirolubovs and others v. Latvia*, App. No. 798/05, Judgment of 15 September 2009

23 *Leela Förderkreis E.V. and Others v. Germany*, app. 58911/00, HUDOC (2009).

24 *Manoussakis v Greece*, 1996-IV; 23 EHRR 387.

25 *X v. Denmark*, App. No. 7374/76, 5 Eur. Comm'[n H.R. Dec & Rep. 157 (1976).

26 *Hasan and Chaush v. Bulgaria*, ECHR 2000-XI.

да државе не треба да се мешају у унутрашње односе верских заједница. Хасан је био бивши главни муфтија Исламске заједнице у Бугарској, а Чауш секретар његове канцеларије. У оквиру Исламске заједнице у Бугарској долази до цепања и подела, при чему држава није остала неутрална и признала је за легитимно вођство једну од група, без навођења разлога за то. Притом, домаћи закон није предвиђао опипљиве критеријуме по којима се региструју промене у руководству верских заједница када дође до опречних захтева за признавање легитимности. Такође, бугарско право није предвиђало никакве процесне гаранције у овој ситуацији, односно за ово питање није могло да одлучује независно тело. Из тих разлога, Суд је сматрао да је прекршен члан 9. Конвенције. Релевантни аутори истичу да чак и ако влада сматра да је именовала вођу одређене верске групе са (наводно) легитимним циљем, да би се избегла унутаррелигијска битка, та тврдња би готово сигурно могла бити оповргнута (Харис, О'Бојл и Варбрик, 2009: 430).

Из одлуке Европског суда могу се извући и позитивне обавезе државе. Суд је нагласио да улога државе није да уклони узроке напетости кроз укидање плурализма, већ да обезбеди да се „међусобно супротстављене групе толеришу.”²⁷ Дакле, улога државе је да свима обезбеди уживање верских слобода и да осигура толеранцију различитих верских група.

8. Ограничења слободe вероисповести и ограничења других права због слободe вероисповести

Слобода вероисповести није неограничено право. Ограничење слободe вероисповести је дозвољено када то налаже закон, да би се заштитио легитимни циљ и када је то неопходно у демократском друштву.

Легитимни циљеви су заштита јавне безбедности, реда, здравља или морала или заштита права и слобода других. На пример, сматра се да је дозвољено да буде одбијено да се затворенику дају верске књиге које садрже борилачке вештине; да је дозвољено да се тражи од затвореника припадника високе касте Сика да очисте под своје ћелије (због здравствених разлога); да се захтева од свих мотоциклиста да носе заштитну кацигу, укључујући Сике, који као део верске одеће носе турбане (за заштиту јавне безбедности) и сл. (Харис, О'Бојл и Варбрик, 2009: 437).

Слобода вероисповести је не само право које може бити предмет ограничења, већ се може јавити као разлог да се ограниче друга права.

27 *Serif v. Greece*, Reports, 1999-IX.

У неким случајевима заштита верских осећања може бити разлог за ограничавање слободе изражавања. Суд је констатовао да су напади на верска уверења посебно емотивни и у неким случајевима утврдио да је заплена филма, који вређа верска осећања локалног становништва у претежно католичким земљама, неопходна да би се заштитила верска права и слободе. Суд је закључио да заштита верских слобода и права може легитимно да подразумева обавезу да се избегну, колико год је то могуће, изрази који су изузетно увредљиви за друге. Суд је такође констатовао да религије не могу очекивати да буду изузете од критике, али у екстремним случајевима методе супротстављања одређеном религијом или веровањем „могу бити такве да инхибирају оне који имају такве уверења да остварују своју слободу.”²⁸

У потрази за равнотежом између различитих интереса, Суд је приметио да „припадници верске мањине или већине не могу разумно очекивати да буду изузети од било какве критике,” али државе треба да „избегне колико је то могуће изражавања... које је дубоко увредљиво према другима и представља богохуљење.”²⁹

9. Слобода вероисповести у Македонији

Устав Републике Македоније у члану 19. регулише слободу вероисповести, гарантујући слободно и јавно, појединачно или заједно са другима, изражавања вере. Уставни текст усвојен 1991. године помиње само Македонску православну цркву, проглашавајући да су Македонска православна црква и друге верске заједнице и групе одвојене од државе и једнаке пред законом и да имају право да оснивају школе и друге социјалне и добротворне установе у поступку прописаном законом.

Амандманом VII из 2001. године, поред Македонске православне цркве у Уставу је набројано још неколико других верских група, као што су Исламска верска заједница у Македонији, Католичка црква, Евангелско-методистичка црква и Јеврејска заједница.

Правни положај верских заједница у земљи регулисан је Законом о правном положају цркава, верских заједница и религиозних група.³⁰ Иако користи термине црква, верска заједница и верска група, закон не прави нити правну, нити практичну разлику између ова три термина, већ их дефинише

28 *Otto-Preminger-Institut v Austria*, A 295-A (1994); 19 EHRR 34.

29 *Wigrove v UK*, 1996 – V; 24 EHRR 1.

30 Службен весник на Република Македонија бр.113/2007 (Одлука на У.суд бр. 104/2009, донесена на 22 септември 2010).

као „добровољне заједнице физичких лица који остварују слободу вероисповести у складу са својим верским уверењима и изворима верског учења, уједињени у вери и идентитету, уз могућност вршења богослужби, молитви, ритуала и других облика изражавања вере.“ Три термина су уведена како би се дала могућност да различити субјекти који желе да се региструју као верске организације, могу изабрати између ових термина. Име и званична обележја цркве, верске заједнице или верске групе би требало да се разликују од имена и симбола већ регистрованих субјекта. Регистрација се обавља у суду, а постоје индиције да се закон широко тумачи како би се дала могућност судијама да проуче материјале да би се осигурало да су извори учења и богослужбе подносиоца за регистрацију верске организације различити од имена и ознака већ регистрованих верских организација.³¹ Пред Европским суду за људска права је у току поступак због немогућности да се региструје „Православна охридска архиепископија, Зорана Вранишковског. Захтев за регистрацију верске заједнице је одбијен са образложењем да име садржи име Македонске православне цркве. Поред његове пријаве за упис, суд је одбио и регистрацију Бехтешке заједнице.

У Републици Македонији је покренуто и питање верске наставе у основним школама. Законом о основном образовању и васпитању, 2008. године веронаука је уведена као факултативни предмет, тј. као изборни предмет чији је циљ да проучи основне принципе одређене религије. У пракси је понуђена верска настава за православне хришћане и муслимане. Било је притужби да је постојао притисак на наставнике да њихови ученици изаберу веронауку, уместо предмета историја религија.³² Ова одредба оспорена је пред Уставним судом Републике Македоније, који је укинуо могућност постојања веронауке у основним школама.³³ У својој одлуци, Уставни суд је узео у обзир начин на који је спровођена веронаука у школској 2008/09 години и чињеницу да је настава религије дизајнирана да проучава правила по којима присталице одређене религије треба да се понашају. Уставни суд је истакао да држава не би требало да охрабрује одређену одлуку у вери, нити да омета изражавање вере и намеће верски конформизам или тражи обављање религиозне делатности као друштвено пожељно понашање. У својој одлуци, „Суд налази да ствара могућност да се у основној школи уведе предмет који учи одређеној религији, којим

31 Извештај на Специјалниот известувач за слободата на вероисповед или убедување, Асма Јахангир, ООН, 28 декември 2009, А/НRC/13/40/Add. 2, пара.38.

32 Извештај на Специјалниот известувач за слободата на вероисповед или убедување, Асма Јахангир, ООН, 28 декември 2009, А/НRC/13/40/Add. 2, пара. 24.

33 У. Бр. 202-2008-0-1 од 15 април 2009.

се врши увођење у правила према којим треба да се понаша припадник одређене религије...„ Суд, је при томе, узео у обзир и начин примене оспорене одредбе, указујући да „овај облик верског образовања, који као могућност произлази из закона, превазилази академски и неутрални карактер наставе, што је иначе одлика јавног, државног образовања и инволвира државу у организацију такве веронауке, насупрот принципу одвојености цркве и државе и у том контексту, слободног простора за верске заједнице да основају верске школе...“ Оцењено је да је ова одлука Уставног суда била у складу са међународним стандардима људских права и да има за циљ да заштити права родитеља и деце на слободу вероисповести или убеђења.³⁴

10. Закључак

Слобода вероисповести је основно људско право чије слободно уживање директно доприноси демократији, владавини права, миру и стабилности. Кршење слободе вероисповести може увећати нетолеранцију и бити повод за конфликт и насиље. Слобода вероисповести односи се на све религије и уверења, теистичке и атеистичке, на традиционалне религије и нове религије, на доминантне религије и религије мањина.

Државе морају обезбедити да њихов правни систем обезбеђује ефикасне гаранције слободе вероисповести. Притом државе морају гарантирати заштиту, која значи обавезу да се превенирају, истраже и казне сви акти насиља према људима начињених због њихове вере. Посебан проблем у земљама у транзицији је индиректна дискриминација на бази религиозних уверења. Врло често закони прописују критеријуме за регистрацију верских удружења који су наводно неутрални, али су у суштини дискриминаторски и онемогућавају регистровање неких верских група.

Европска унија је усвојила Смернице за промоцију и заштиту слободе религије и уверења, којима указује да међународно право о људским правима штити индивидуе, а не религије или уверења *per se*. У овом документу ЕУ се обавезује да надгледа ситуацију слободе вероисповести, да подигне ову слободу на виши ниво и да ради активно на промоцији и одбрани слободе вероисповести. То ствара допунске обавезе за земље кандидате за чланство у ЕУ да посвете још већу пажњу имплементацији овог људског права.

34 Извештај на Специјалниот известувач за слободата на вероисповед или убедување, Асма Јахангир, ООН, 28 декември 2009, А/HRC/13/40/Add. 2, пара. 27.

Литература

Corral, B. A. (2013). Some Constitutional Thoughts about the Islamic Full Veil Ban in Europe. *ICL Journal*, Vol.7, 3/2013

Hill, R. W. (2013). The French Prohibition on Veiling in Public Places: Rights Evolution or Violation?. *Oxford Journal of Law and Religion*, Vol. 2, No. 2

Lock, T. (2012). Of Crucifixes and Headscarves: Religious Symbols in German Schools. U: Myriam Hunter-Henin (ed.), *Law, Religious Freedoms and Education in Europe*, Ashgate

Merrills, J. (2001). *Freedom of Religion Under the European Convention on Human Rights*. Oxford University Press.

Wallace W. (ed.) (1990). *The Transformation of Western Europe*, London: Pinter

Извештај на Специјалниот известувач за слободата на вероисповед или убедување, Асма Јахангир, ООН, 28 декември 2009, А/HRC/13/40/Add. 2, пара. 27.

Харис, О'Бојл и Варбрик (2009). *Право на Европската конвенција за човекови права*, Скопје: Просветно дело

Renata Treneska-Deskoska, LL.D.

Full Professor,

Faculty of Law „Justinianus Primus,,

University „Ss. Cyril and Methodius,, Skopje, Macedonia

Freedom of Religion as Part of EU “Ideology”

Summary

It has been already written that Europe is not geographical entity but an „imagined space,, created out of our mental maps. That supports the idea that Europe is entity with fluid borders, which „are matter of ideology and politics rather than cartography,,. When EU launched the Common Foreign and Security Policy, it placed human rights at the heart of this ideology and policy. Individual rights, the rule of law and constitutional democracy are condition for EU entry for all countries candidates for EU members.

This paper will analyze the meaning and content of the freedom of religion according to the EU standards. The emphasis will be given to the Article 9 of the European Convention of Human Rights and its interpretation by the European Court of Human Rights. The most important cases, in which violation of Article 9 was established, will be analyzed. The importance of the issue of freedom of religion for EU can be seen in the adopted EU Guidelines on the promotion and protection of the freedom of religion or belief on which this paper will also point.

Also, this paper will point to the constitutional and legal frame on freedom of religion in Macedonia, as well as to the interpretation of the Constitutional court of the Republic of Macedonia to the freedom of religion. Also, Macedonia was brought in front of the European Court of Human Rights with regard to the Article 9. Case *Kosteski v Macedonia* is one of the cases with broader meaning in which the issue of the need to prove the belongingness in certain religion, in order to enjoy the rights that belong to the members of that religion was raised. The judicial portfolio of Macedonia in front of the European Court of Human rights regarding freedom of religion will be also subject of analysis.

Key words: freedom of religion, religion, European Court of Human Rights, European Convention of Human Rights, Charter of Human Rights, Constitutional Court of the Republic of Macedonia

